

Warszawa, 20-10-2025 r.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Marcin Wiącek

II.510.751.2025.DC/PZ

Pan

Waldemar Żurek

Minister Sprawiedliwości

Prokurator Generalny

ePUAP

Szanowny Panie Ministrze,

w sferze mojego zainteresowania pozostaje problematyka dotycząca stosowania środków zabezpieczających w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko osobie niepoczytalnej, której nie można przypisać winy. Postępowanie takie jest bowiem w istotny sposób odmienne od klasycznego modelu postępowania w sprawie o przestępstwo. Dotyczy to przede wszystkim przedmiotu postępowania, ponieważ sąd nie orzeka w przedmiocie winy i odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa, ale o tym, czy osoba, która popełniła czyn zabroniony stwarza niebezpieczeństwo dla ogółu społeczeństwa, w tym czy istnieje wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego w przyszłości¹.

W doktrynie procesu karnego spornym zagadnieniem jest charakter postępowania w sprawach o stosowanie środków zabezpieczających. Część przedstawicieli doktryny twierdziła, że orzekanie przez sąd o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środków

¹ A. Zoll, T. Sroka, *Część I Konstytucyjne i konwencyjne aspekty środków zabezpieczających* [w:] *Środki zabezpieczające. Ujęcie systemowe*, red. A. Barczak-Oplustil, M. Pyrcak-Górowska, A. Zoll, Kraków.

zabezpieczających jest czynnością sądu w postępowaniu przygotowawczym². Świadczyć miał o tym fakt, że postępowanie przygotowawcze nie zostało formalnie zakończone, osoba, przeciwko której prowadzone jest postępowanie zachowuje status podejrzanego, nie stosuje się przepisów o oskarżycielu posiłkowym. Sąd, co do zasady, orzeka postanowieniem³, a jest to forma charakterystyczna dla orzeczeń z postępowania przygotowawczego. Dodatkowo, „przepis art. 324 k.p.k. umieszczony jest w rozdziale k.p.k. zatytułowanym *Zamknięcie śledztwa*, a nie w rozdziale *Akt oskarżenia*, tak jak przepisy dotyczące wniosku o warunkowe umorzenie postępowania. Ponadto wskazywano, że chociaż postępowanie przygotowawcze jest formalnie zamknięte, to jednak sąd wydaje merytoryczne orzeczenie, które je kończy – wydane przez prokuratora postanowienie o zamknięciu śledztwa (ewentualnie dochodzenia) jest jedynie wyrazem zakończenia fazy zbierania dowodów”⁴.

W doktrynie⁵ i orzecznictwie⁶ dominujące⁷ jest stanowisko odmienne, zgodnie z którym skierowanie przez prokuratora wniosku o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego jest skargą inicjującą postępowanie sądowe. W uchwale Sądu Najwyższego (sygn. akt I KZP 35/04) podsumowano najważniejsze argumenty przemawiające za takim (sądowym) charakterem postępowania w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających, wskazując, że:

- „rozpoznanie wniosku prokuratora, przekazanego sądowi na podstawie art. 324 § 1 k.p.k., następuje z reguły na rozprawie (art. 354 pkt 2 k.p.k. "wniosek kieruje się na

² Zob.: T. Razowski, *5. Zwrot sprawy do uzupełnienia postępowania przygotowawczego w wypadku wniesienia wniosku o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających (art. 324 § 1 k.p.k.)* [w:] *Formalna i merytoryczna kontrola oskarżenia w polskim procesie karnym*, Kraków 2005 i cytowana tam literatura i orzecznictwo. Tak również: K. Z. Eichstaedt, *Glosa do uchwały SN z dnia 25 lutego 2005 r., I KZP 35/04*, *Palestra* 2007, nr 3-4, s. 306.

³ Chyba że to dopiero na rozprawie sąd ustali, że sprawca czynu był niepoczytalny, a postępowanie sądowe zostało zainicjowane aktem oskarżenia. Zob. uchwała SN z 19.08.1999 r. w sprawie I KZP 21/99, OSNKW 1999, nr 9-10, poz. 49.

⁴ M. Pyrcak-Górowska, *2.5. Postępowanie w przedmiocie umorzenia postępowania i zastosowania środka zabezpieczającego jako postępowanie jurysdykcyjne* [w:] *Detencja psychiatryczna orzekana jako środek zabezpieczający w świetle badań aktowych*, Kraków.

⁵ K. Woźniewski, *Pokrzywdzony w postępowaniu sądowym na podstawie art. 354 k.p.k.* *Glosa do uchwały SN z dnia 25 lutego 2005 r., I KZP 35/04*, GSP-Prz.Orz. 2005, nr 4, s. 81-86; K. Dudka, *Uprawnienia pokrzywdzonego do zaskarżenia postanowienia sądu wydanego w trybie art. 354 k.p.k.* *Glosa do uchwały SN z dnia 25 lutego 2005 r., I KZP 35/04*, PiP 2005, nr 7, s. 119-122; W. Sych, *Glosa do uchwały SN z dnia 25 lutego 2005 r., I KZP 35/04*, PS 2006, nr 3, s. 132.

⁶ Zob.: Uchwała SN z 25.02.2005 r., I KZP 35/04, OSNKW 2005, nr 2, poz. 14.

⁷ i obecnie niebudzące zasadniczych wątpliwości.

rozprawę..."), która przecież nie jest przewidziana w stadium postępowania przygotowawczego,

- do rozpoznania wniosku ma nadto zastosowanie procedura przewidziana w rozdziale 41, stosuje się więc odpowiednio przepisy dotyczące przygotowania do rozprawy głównej,

- sąd rozpoznający na rozprawie wniosek prokuratora, przewidziany w art. 324 § 1 k.p.k., orzeka w składzie określonym w art. 28 § 1 k.p.k., a nie w przewidzianym dla czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym (art. 329 § 1 k.p.k., por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 1999 r., sygn. akt I KZP 21/99, OSNKW 1999, z. 9-10, poz. 49),

- gdyby postępowanie w trybie art. 354 k.p.k. nie miało charakteru postępowania sądowego, to pkt 1 tego przepisu nie miałby żadnego sensu. Nie ulega przecież wątpliwości, że przepisy o oskarżycielu posiłkowym i powodzie cywilnym⁸ stosuje się - co do zasady - w tym właśnie postępowaniu, a nie w postępowaniu przygotowawczym".

Skoro orzekanie w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających jest postępowaniem sądowym w rozumieniu art. 45 Konstytucji, to uczestnikom tego postępowania – przede wszystkim podejrzanemu (osobie, wobec której skierowany został wniosek o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego) i

⁸ Instytucję powództwa cywilnego (procesu adhezyjnego) została usunięta z procesu karnego z dniem 1 lipca 2015 r. Ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw ((Dz. U. poz. 396 z późn. zm.).

pokrzywdzonemu⁹ powinny przysługiwać uprawnienia, które realizują konstytucyjny standard prawa do sądu, zaś w szczególności – prawo do sprawiedliwie ukształtowanej procedury sądowej¹⁰. W obecnym stanie prawnym zastrzeżenia do sprawiedliwie ukształtowanej procedury można mieć w odniesieniu do ukształtowania pozycji pokrzywdzonego, a także osoby, wobec której orzeczone zostały środki zabezpieczające w kontekście formy zakończenia postępowania (co do zasady jest to postanowienie, chyba że niepoczytalność została ujawniona po rozpoczęciu przewodu sądowego – wówczas sąd orzeka wyrokiem).

I. Prawa pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w sprawie o zastosowanie środków zabezpieczających

De lege lata pokrzywdzony w postępowaniu sądowym prowadzonym w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających jest tzw. *quasi* stroną. Nie ma pełnych uprawnień strony procesowej, ale ma dodatkowe uprawnienia, które wyróżniają go spośród innych uczestników postępowania – świadków, publiczności, czy biegłych. Może korzystać z pełnomocnika (art. 87 § 2 k.p.k.), brać udział w rozprawie (art. 384 § 2 k.p.k.), choćby miał składać zeznania w charakterze świadka. Podczas czynności z jego

⁹ Chociaż Konstytucja nie posługuje się pojęciem pokrzywdzonego, a żaden przepis ustawy nie przyznaje uprawnień ofierze przestępstwa w postępowaniu karnym, to w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego nie budzi wątpliwości, że prawo do sądu z art. 45 ust. 1 Konstytucji obejmuje również tego uczestnika postępowania. Obecnie Trybunał Konstytucyjny uznaje, że sprawa karna jest jednocześnie sprawą pokrzywdzonego, w zakresie, w jakim dotyczy czynu naruszającego lub zagrażającego jego dobrom prawnym, a „prawnie chronionych interesów” tego podmiotu nie powinno się utożsamiać wyłącznie z roszczeniami o charakterze majątkowym. Równie istotne jest „moralne zadośćuczynienie” w postaci zagwarantowania sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy i wysłuchania stanowiska ofiary przestępstwa. Sprawa karna – zainicjowana skargą wniesioną przez oskarżyciela publicznego – staje się bowiem „co najmniej” sprawą pokrzywdzonego. Z chwilą złożenia oświadczenia o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego oraz w sprawach prywatnoskargowych pokrzywdzony staje się stroną postępowania karnego ze wszystkimi tego konsekwencjami, tj. obowiązkami procesowymi i uprawnieniami w toku postępowania sądowego⁹. Zob. wyrok TK z dnia 25 września 2012 r., SK 28/10, OTK –A 2012, Nr 8, poz. 96; wyrok TK z dnia 30 września 2014 r., SK 22/13, OTK 2014, Nr 8, poz. 96. Prawo pokrzywdzonego do sądu nie jest jednak nieograniczone. Może być limitowane na zasadach określonych w art. 31 ust. 3 Konstytucji, a ta kwestia była analizowana m.in. w kontekście udziału w postępowaniu w sprawach nieletnich (wyrok TK z 29.06.2016 r., SK 24/15, OTK-A 2016, nr 46), czy prawa do zaskarżenia decyzji o niedopuszczeniu do udziału w postępowaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego (wyrok TK z 3.10.2018 r., SK 5/16, OTK-A 2018, nr 54).

¹⁰ Na prawo do sądu składają się – w klasycznym rozumieniu – trzy uprawnienia:

- prawo dostępu do sądu;
- prawo do sprawiedliwie ukształtowanej procedury sądowej;
- prawo do uzyskania rozstrzygnięcia (wiążącego zakończenia postępowania). Zob. m.in.: P. Tuleja [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radzewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2023, art. 45.

udziałem, na rozprawie prowadzonej z wyłączeniem jawności może brać udział osoba przez niego wskazana (art. 361 § 1a k.p.k.). Pokrzywdzony może także wziąć udział w posiedzeniu w trybie art. 354 pkt 2 k.p.k. Niezależnie od formy rozpoznania wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających, pokrzywdzony ma prawo dostępu do akt sprawy (art. 156 § 1 k.p.k.).

Pokrzywdzonemu przysługują zatem uprawnienia, które pozwalają bardziej na obserwowanie przebiegu postępowania prowadzonego przeciwko osobie niepoczytanej niż na aktywny udział (współkształtowanie) tego postępowania.

Ponieważ pokrzywdzony nie jest z mocy prawa stroną w postępowaniu sądowym (może jedynie wstąpić w prawa strony składając oświadczenie o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego z art. 54 § 1 k.p.k., ale stosowanie tych przepisów zostało wyłączone w postępowaniu w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających), **nie może zaskarżyć decyzji o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środków zabezpieczających, w procesowej formie złożyć zastrzeżeń do opinii sądowo-psychiatrycznej, czy przedstawić opinii prywatnej jako dowodu z dokumentów.** Mimo, że ma prawo do „udziału” w rozprawie, będąc na niej może jedynie obserwować przebieg czynności procesowych, bez możliwości aktywnego włączenia się w przesłuchanie świadków, czy inne czynności.

Analizując problematykę możliwości zaskarżenia przez pokrzywdzonego postanowienia o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środków zabezpieczających, Sąd Apelacyjny w Łodzi¹¹ w jednym z orzeczeń zwrócił uwagę, że ustawodawca w kontekście udziału pokrzywdzonego w posiedzeniu (i rozprawie), na której rozpoznawany jest wniosek o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających zapewnił temu uczestnikowi postępowania prawo do „wzięcia udziału”. Zdaniem Sądu Apelacyjnego w Łodzi, gdyby ustawodawca chciał „ograniczyć kompetencje pokrzywdzonego tylko do obecności na posiedzeniu, z pewnością wyraźnie by to określił tak, jak uczynił to np. w art. 185a § 2 k.p.k., gdzie rozróżnił wzięcie udziału w posiedzeniu przez pełnomocnika pokrzywdzonego od obecności osoby wymienionej w art. 51 § 2 k.p.k.”. Rozwijając ten pogląd, w dalszej części uzasadnienia Sąd ten wskazał, że „z językowego punktu widzenia udział w posiedzeniu oznacza możliwość aktywnego w nim uczestnictwa, a więc zadawania pytań, składania wniosków i wypowiedania się, co do istotnych kwestii. Gdy ponadto zważyć, że także udział w tym posiedzeniu ma zapewniony prokurator oraz obrońca i podejrzany, nic

¹¹ Postanowienie SA w Łodzi z 14.04.2010 r., II AKz 176/10, LEX nr 914171.

nie sprzeciwia się przyjęciu, że na posiedzeniu, o którym mowa w art. 354 pkt 2 k.p.k., pokrzywdzony ma status strony, a zatem jest uprawniony do złożenia zażalenia na postanowienie sądu”.

Rozstrzygnięcie Sądu Apelacyjnego w Łodzi zostało jednak poddane krytyce w doktrynie¹². **Z samego prawa do udziału w posiedzeniu czy rozprawie w przedmiocie rozpoznania wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających nie można wywieść uprawnienia do zaskarżenia decyzji – postanowienia sądu.** Akceptując bowiem pogląd Sądu Apelacyjnego w Łodzi, należałoby konsekwentnie przyjąć, że samo prawo do (czynnego) udziału w rozprawie pokrzywdzonego sprawia, że z mocy prawa jest on stroną postępowania jurysdykcyjnego. W rezultacie zaś unormowania dotyczące zasad nabycia statusu strony postępowania sądowego – przepisy o oskarżycielu posiłkowym ubocznym – byłby zbędne.

Odrębną kwestią jest słuszność rozszerzenia uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym w przedmiocie umorzenia postępowania i zastosowania środków zabezpieczających. Celem postępowania prowadzonego przeciwko osobie niepoczytalnej jest przede wszystkim ochrona interesu społecznego, a także – o ile jest to w konkretnej sytuacji możliwe – oddziaływanie lecznicze na sprawcę. Zasadniczym celem jest ochrona społeczeństwa przed osobą niebezpieczną, której ze względu na stan zdrowia, nie można przypisać winy. **Pojawia się zatem pytanie, czy**

¹² Zob. m.in.: W. Jasiński, *Glosa do postanowienia s. apel. z dnia 14 kwietnia 2010 r., II AKz 176/10*, LEX/el. 2011; M. Pyrcak-Górowska, 2.11. *Pokrzywdzony w postępowaniu prowadzonym w sprawie osoby niepoczytalnej* [w:] *Detencja psychiatryczna orzekana jako środek zabezpieczający w świetle badań aktowych*, Kraków; W. Jasiński, *Pokrzywdzony w postępowaniu przeciwko niepoczytalnemu* (w:) Z. Ćwiąkalski, G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody*, Warszawa 2010, s. 428-441.

dominujący interes społeczny (publiczny)¹³ jest wystarczającą przesłanką do pozbawienia w istocie pokrzywdzonego prawa do sądu w tej kategorii spraw.

W jednym z orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego¹⁴ wskazano, że „jeżeli chodzi o funkcję naprawczą (kompensacyjną), to celem prawa karnego jest danie satysfakcji pokrzywdzonemu i naprawienie wyrządzonej mu przestępstwem szkody, podczas gdy w przypadku prawa dotyczącego nieletnich prymat mają cele wychowawcze”.

W odniesieniu do postępowania w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających, ustawodawca przyznał prymat bezpieczeństwu powszechnemu i interesowi publicznemu (art. 31 ust. 3 Konstytucji). Niemniej, interes pokrzywdzonego jest składową interesu publicznego, zaś jednym z celów procesu karnego – w każdym z jego stadiów i w każdym z jego „wariantów” – jest uwzględnianie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności (art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k.). Dodatkowo, ograniczenia prawa do sądu z art. 45 ust. 1 Konstytucji, nie mogą naruszać „istoty” wolności i praw (art. 31 ust. 3 zd. 2 Konstytucji). **W przypadku orzekania o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego wydaje się, że naruszona została istota prawa do sądu w aspekcie prawa do sprawiedliwie ukształtowanej procedury sądowej.** Możliwość udziału pokrzywdzonego sprowadza się bowiem do możliwości obserwowania przebiegu czynności procesowych, a także do składania wniosków w trybie art. 9 § 2 k.p.k. Ta ostatnia „opcja” działania w postępowaniu jest niezwykle słabą gwarancją procesową. Jeżeli bowiem uprawniony podmiot złoży wniosek w trybie art. 9 § 2 k.p.k., to organ procesowy musi się do niego ustosunkować poprzez wydanie decyzji procesowej, ale tylko w sytuacji, gdy przychyli się do wniosku. Brak jest natomiast konieczności

¹³ Kwestia ograniczenia uprawnień pokrzywdzonego w szeroko rozumianym postępowaniu karnym była przedmiotem rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego w wyroku z dnia 29 czerwca 2016 r., SK 24/15. Trybunał Konstytucyjny ocenił zgodność z ustawą zasadniczą przepisów, które pozbawiają pokrzywdzonego statusu strony w postępowaniu prowadzonym przeciwko nieletniemu. Wyrok wydany został w odniesieniu do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 969 z późn. zm.), która została zastąpiona ustawą o resocjalizacji i wspieraniu nieletnich (ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 978 z późn. zm.). Obecnie obowiązujące przepisy nadal nie przyznają pokrzywdzonemu statusu strony procesowej, ale gwarantują mu „szczątkowe” uprawnienia pozwalające np. na ustanowienie pełnomocnika (art. 41 u.r.w.n.), zadawanie pytań świadkom (art. 69 ust. 5 u.r.w.n.). Udział w rozprawie i prawo do aktywnego uczestniczenia w postępowaniu dowodowym jest limitowany klauzulą generalną tj. dobrem dziecka. Pokrzywdzony może również zaskarżyć wybrane decyzje procesowe, m.in. te, których przedmiotem jest niewszczęcie postępowania; umorzenie postępowania i zawieszenie postępowania (zob.: art. 84 ust. 1 u.r.w.n.).

¹⁴ Wyrok TK z 29.06.2016 r., SK 24/15, OTK-A 2016, nr 46.

wydania negatywnej decyzji procesowej w każdej sytuacji, gdy organ procesowy nie uwzględnia wniosku złożonego w trybie art. 9 § 2 k.p.k.¹⁵. Jeśli zatem, pokrzywdzonyłoży wniosek o uzupełniającą opinię biegłych psychiatrów albo wniosek o powołanie nowych biegłych psychiatrów, to odmowa uwzględnienia wniosku dowodowego może nastąpić milcząco – bez wydawania jakiejkolwiek decyzji procesowej i bez uzasadnienia. Wydaje się, że celem ustawodawcy było „przeniesienie” ewentualnej aktywności procesowej pokrzywdzonego na etap postępowania przygotowawczego, by w ramach przedsądowego stadium procesu realizował swoje uprawnienia. Będąc bowiem z mocy prawa stroną tego stadium procesu, może on zarówno składać wiążące wnioski do organów procesowych (wiążące w tym znaczeniu, że organ procesowy ma obowiązek ustosunkować się do złożonego wniosku). Problem jednak w tym, że postępowanie przygotowawcze nie mieści się w zakresie art. 45 ust. 1 Konstytucji. W jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny¹⁶ wskazał, że **„Nie ulega wątpliwości, że wymóg sprawiedliwości proceduralnej, stanowiący element prawa do sądu, odnosi się wyłącznie do postępowania sądowego, a jego adresatem jest wyłącznie sąd**. Prawo do sądu zatem to "prawo zwrócenia się ze sprawą jedynie do organu noszącego takie właśnie miano lub jego synonim, którym w języku polskim jest jedynie słowo trybunał" (P. Sarnecki, komentarz do art. 45, (w:) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. L. Garlicki, t. 3, Warszawa 2003, s. 3-4). **Konstytucja posługuje się pojęciem "sąd" w znaczeniu konstytucyjnego organu państwa funkcjonującego w obrębie władzy sądowniczej, w ramach przypisanych mu przez prawo kompetencji, w tym przede wszystkim z zakresu wymiaru sprawiedliwości**". Zatem, z perspektywy konstytucyjnej bez znaczenia jest fakt, że na etapie postępowania przygotowawczego, pokrzywdzony ma dostęp do „sprawiedliwie ukształtowanej procedury”, skoro w postępowaniu sądowym takie gwarancje mu nie przysługują.

Ograniczenie praw ofiary czynu zabronionego popełnionego przez sprawcę niepoczytalnego jest uzasadnione. Chodzi bowiem z jednej strony o ochronę interesu publicznego, ochronę ważnego interesu prywatnego osoby niepoczytalnej, poszanowanie jej godności, a także umożliwienie podjęcia odpowiedniej terapii oraz zapewnienie opieki medycznej. Niemniej, wszystkie powyższe argumenty nie są

¹⁵ Postanowienie SA w Krakowie z 15.11.2021 r., II AKz 821/21, LEX nr 3287746. Zob. także: postanowienie SN z 20.09.2007 r., I KZP 25/07, OSNKW 2007, nr 11, poz. 78 wraz z glosą K. Marszał; K. Marszał, *Glosa do postanowienia z dnia 20 września 2007 r., I KZP 25/07*, PS 2008, nr 10, s. 149-152.

¹⁶ Wyrok TK z 25.03.2014 r., SK 25/13, OTK-A 2014, nr 3, poz. 33.

wystarczającym powodem do odstąpienia od realizacji celu postępowania karnego z art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k. Także postępowanie w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających powinno umożliwiać pokrzywdzonemu ochronę jego interesów procesowych przez aktywne włączenie się w postępowanie, a nie tylko obserwowanie jego przebiegu. **Zakres ograniczeń prawa do sądu w analizowanej sytuacji jest nieproporcjonalny i narusza istotę uprawnienia z art. 45 ust. 1 Konstytucji w postaci prawa do sprawiedliwie ukształtowanej procedury sądowej.**

Zwraca uwagę, że w postępowaniu prowadzonym przeciwko nieletniemu sprawcy czynu zabronionego ustawodawca zagwarantował „pakiet” uprawnień procesowych, które pozwalają pokrzywdzonemu współkształtować przebieg postępowania i zadbać o swoje interesy – także w aspekcie zadośćuczynienia moralnego. Celowe wydaje się wprowadzenie analogicznych uprawnień w postępowaniu karnym, w którym rozpoznawany jest wniosek prokuratora o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających. ***De lege ferenda, pokrzywdzony powinien mieć możliwość:***

- zaskarżenia postanowienia o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego;
- zadawania pytań świadkom i biegłym na rozprawie, a gdy wniosek prokuratora jest rozpoznawany na posiedzeniu – przedstawienia swojego stanowiska, w tym zastrzeżeń do opinii biegłego;
- inicjatywy dowodowej w zakresie wnioskowania o opinię uzupełniającą, gdy opinia sądowo-psychiatryczna jest niepełna, niejasna lub sprzeczna wewnątrz/zewnątrz (art. 201 k.p.k.) albo o powołanie nowych biegłych psychiatrów.

Nie chodzi przy tym o możliwość nabycia statusu strony procesowej w postępowaniu sądowym w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających, a jedynie wzmocnienie uprawnień w ramach tzw. *quasi* strony procesowej. Kwestionowanie orzeczenia o niepoczytalności sprawcy na etapie postępowania sądowego przestępstwa ma fundamentalne znaczenie dla ochrony praw pokrzywdzonego w procesie karnym. Jest także jedną z gwarancji prawa do

wysłuchania ofiary przestępstwa z art. 10 dyrektywy 2012/29¹⁷. W prawie do wysłuchania chodzi bowiem o to, by zdanie pokrzywdzonego zostało procesowo wyrażone i wzięte pod uwagę podczas rozstrzygania w sprawie.

II. Forma orzekania o zastosowaniu środków zabezpieczających a prawa niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego

W przypadku orzekania o środkach zabezpieczających, możliwe są dwie sytuacje procesowe, w ramach których sąd podejmuje decyzję o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środków z art. 93a k.k.:

- gdy prokurator skierował wniosek o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego z art. 324 k.p.k.; wówczas sąd orzeka na rozprawie (art. 354 k.p.k.) albo na posiedzeniu (art. 339 § 1 pkt 1 k.p.k.), i w przypadku orzekania na posiedzeniu orzeczeniem kończącym postępowanie może być i przeważnie jest postanowienie¹⁸;
- gdy prokurator skierował akt oskarżenia, a niepoczytalność oskarżonego została ujawniona po otwarciu przewodu sądowego; w takiej sytuacji sąd orzeka na rozprawie i nie może orzekać w innej formie niż poprzez wydanie wyroku umarzającego postępowanie i stosującego środki zabezpieczające (art. 414 § 1 k.p.k.)¹⁹.

Forma (rodzaj orzeczenia) – czy jest to wyrok, czy postanowienie – ma daleko idące konsekwencje i w praktyce prowadzi do zróżnicowania sytuacji procesowej niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych wyłącznie z powodu wyboru jednej z tych form orzeczenia przez sąd. Taki wybór jest jednakże możliwy, gdy do ujawnienia niepoczytalności z art. 31 § 1 k.k. dojdzie już na etapie postępowania przygotowawczego a prokurator złoży wniosek, o którym mowa w art. 324 k.p.k. Jeśli bowiem sąd wyda postanowienie o umorzeniu

¹⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. U. UE. L. z 2012 r. Nr 315, str. 57).

¹⁸ Można znaleźć jednak jednostkowe głosy, zgodnie z którymi, jeśli sąd orzeka na rozprawie w przedmiocie wniosku prokuratora o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środków zabezpieczających, to również wydaje on wyrok. Tak: P. Rogoziński, *Komentarz do art. 414, w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, Gdańsk 2016, LEX teza nr 11. Jest to jednak pogląd odosobniony. Zob. m.in.: W. Jasiński, *Komentarz do art. 354, w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020, Legalis teza nr 20; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Komentarz do art. 354, w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 297-467. Tom II*. Wyd. 4, Warszawa 2011, Legalis teza nr 9.

¹⁹ Zob. szerzej: stanowisko RPO w sprawie P 1/21 dostępne na stronach Trybunału Konstytucyjnego: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=P%201/21>.

postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego (np. izolacyjnego środka zabezpieczającego), to takie postanowienie jest co do zasady natychmiast wykonalne – sąd może jedynie wstrzymać jego wykonanie (art. 462 § 1 k.p.k.), a odmowa wstrzymania wykonania nie wymaga uzasadnienia (art. 462 § 2 k.p.k.) i decyzja ta jest niezaskarżalna. Ponadto, termin do zaskarżenia postanowienia w formie zażalenia wynosi 7 dni, co z uwagi na specyfikę postępowania w przedmiocie orzekania o środkach zabezpieczających wydaje się terminem niewystarczającym.

Orzekanie w formie postanowienia może powodować także trudności dla sądu wynikające z wymogów, jakie powinno zawierać uzasadnienie postanowienia²⁰. Co do zasady bowiem, uzasadnienie jest częścią postanowienia (art. 94 § 1 pkt 5 k.p.k.), sporządzane jest z urzędu razem z postanowieniem (art. 98 § 1 k.p.k.), a sąd może jedynie wyjątkowo – w sprawie zawiłej lub z innych ważnych przyczyn – odroczyć na czas do 7 dni (art. 98 § 2 k.p.k.). W takiej sytuacji, postanowienie doręcza się stronom z urzędu (art. 100 § 4 k.p.k.).

Jeśli zaś sąd orzeka wyrokiem, to wniesienie apelacji wstrzymuje wykonanie zaskarżonego orzeczenia. Sąd może wydać orzeczenie w przedmiocie środków zapobiegawczych (art. 249 k.p.k. i nast.) w tzw. w postępowaniu międzyinstancyjnym²¹, ale jest to odrębne postępowanie (postępowanie incydentalne), nie zaś wykonywanie nieprawomocnego orzeczenia o przedmiocie (istocie) postępowania. Strony postępowania mają wówczas 14 dni na sporządzenie środka zaskarżenia od momentu otrzymania wyroku wraz z uzasadnieniem. Jeśli chodzi o uzasadnienie orzeczenia, to sąd I instancji nie sporządza go z urzędu (art. 424 k.p.k.). Konieczne jest złożenie wniosku w terminie 7 dni od daty ogłoszenia orzeczenia (art. 422 § 1 k.p.k.; wyjątkowo

²⁰ W orzecznictwie wskazuje się, że „Choć przepisy art. 94 § 1 pkt 5 oraz art. 98 § 1 k.p.k., normujące wydawanie postanowień, nie określają precyzyjnie warunków, którym powinno odpowiadać uzasadnienie takiego orzeczenia, to z istoty uzasadnienia wynika, iż powinno ono wskazywać wszystkie istotne przesłanki, którymi kierował się organ je wydający, a więc - co do zasady - zawierać elementy określone w art. 424 § 1 k.p.k.” (tak: postanowienie SN z 25.05.2016 r., IV KK 153/16, LEX nr 2045339).

²¹ Środki zapobiegawcze stosuje się do uprawomocnienia się orzeczenia (art. 249 § 4 k.p.k.), ale w przypadku tymczasowego aresztowania jest to możliwe wyłącznie w przypadku orzeczenia kary pozbawienia wolności (art. 263 § 7 k.p.k.), a w przypadku orzekania środków zabezpieczających – wyłącznie w odniesieniu do tych, o charakterze izolacyjnym.

od daty doręczenia wyroku oskarżonemu pozbawionemu wolności – art. 422 § 2a k.p.k.), uzasadnienie sporządza się na formularzu (art. 99a § 1 k.p.k.)²².

Porównując obie sytuacje, z jednej strony osoba, wobec której orzeczono środki zabezpieczające w „klasycznej” sytuacji, tj., gdy niepoczytalność została ujawniona na etapie postępowania przygotowawczego, a prokurator skierował do sądu wnioski o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego, jest w korzystnej sytuacji – zostanie jej doręczone postanowienie sądu z urzędu, uzasadnienie decyzji procesowej także zostanie sporządzone z urzędu. **Niemniej, korzyści związane z działaniem przez sąd z urzędu i wskazaniem motywów rozstrzygnięcia są minimalizowane przez dwie okoliczności – krótki termin na złożenie zażalenia oraz natychmiastową wykonalność postanowienia**²³. Stopień skomplikowania materii, jaka zapewne będzie analizowana w ewentualnym zażaleniu sprawia, że sporządzenie kompleksowego, merytorycznego środka zaskarżenia w tak krótkim terminie może wiązać się z nadmiernymi trudnościami. W tej sytuacji, częściową ochronę daje tzw. totalna kontrola odwoławcza (art. 433 § 1 k.p.k.) w przypadku wniesienia zażalenia bezpośrednio przez osobę, wobec której orzeczono zostały środki zabezpieczające.

Jeśli niepoczytalność sprawcy czynu zabronionego ujawni się dopiero na etapie postępowania sądowego, po otwarciu przewodu sądowego, wówczas termin na zaskarżenie wyroku wynosi 14 dni od doręczenia wyroku wraz z uzasadnieniem, zaś zaskarżenie orzeczenia wstrzymuje jego wykonanie (art. 9 § 2 k.k.w.)²⁴.

Dłuższy termin na wniesienie środka zaskarżenia pozwala na lepsze przygotowanie argumentacji oraz pełniejsze zabezpieczenie interesów niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego²⁵. Najistotniejsze znaczenie ma jednak kwestia bezwzględnej suspensywności apelacji. Wykonanie orzeczenia – wyroku umarzającego postępowanie z powodu niepoczytalności sprawcy czynu zabronionego i orzeczenia środków zabezpieczających – zostaje bowiem wstrzymane do momentu wydania prawomocnego rozstrzygnięcia. Biorąc pod uwagę charakter środków

²² Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2019 r. w sprawie wzorów formularzy uzasadnień wyroków oraz sposobu ich wypełniania (Dz. U. poz. 2349).

²³ Zob. art. 9 § 1 k.k.w. Zob. także stanowisko Sejmu do sprawy P 1/21 dostępne na stronach Trybunału Konstytucyjnego: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=P%201/21>.

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 911); dalej: k.k.w.

²⁵ Ma to znaczenie także z tego względu, że w przypadku orzekania wyrokiem – jeśli sprawa była rozpoznawana w I instancji przez sąd okręgowy – nie jest możliwe wniesienie apelacji osobistej, ponieważ obowiązuje przymus adwokacko-radcowski (art. 446 § 1 k.p.k.).

zabezpieczających i cel ich orzekania, możliwe jest ograniczenie wolności niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego w okresie postępowania międzystancyjnego stosując środki zapobiegawcze (art. 249 § 4 k.p.k., art. 263 § 7 k.p.k.). Niemniej przesłanki orzekania środków zapobiegawczych są odmienne niż orzeczenie środka zabezpieczającego, a ich zasadniczym celem jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania. W szczególności zaś wykonywanie środków zapobiegawczych nie oznacza wykonywania orzeczenia w rozumieniu art. 9 § 1 k.k.w.

Przepis art. 32 ust. 1 Konstytucji stanowi, że wszyscy są równi wobec prawa i mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Kluczowe znaczenie dla oceny zgodności z tą zasadą ma ustalenie tzw. „cechy istotnej”, która pozwala zakwalifikować porównywane podmioty jako podobne lub różne. Osoby, które dopuściły się czynu zabronionego, korzystają z określonego katalogu praw podmiotowych – w tym prawa do wolności osobistej (art. 41 ust. 1), prawa do obrony (art. 42 ust. 2), prawa do domniemania niewinności (art. 42 ust. 3), prawa do sądu (art. 45 ust. 1) oraz prawa do zaskarżenia orzeczenia (art. 78). **Zasada równości wobec prawa (art. 32 ust. 1 Konstytucji oraz prawo do sprawiedliwie ukształtowanej procedury (art. 45 ust. 1 Konstytucji) nie pozwala na różnicowanie ochrony tych praw w zależności od rodzaju rozstrzygnięcia.** Tymczasem art. 9 § 1 k.k.w. oraz art. 462 § 1 k.p.k. w praktyce prowadzą do nierównego traktowania sprawców czynów zabronionych, wobec których sąd stwierdza niepoczytalność (na podstawie art. 31 § 1 k.k.) i wobec których możliwe jest zastosowanie środka zabezpieczającego, np. pobytu w zakładzie psychiatrycznym (art. 93a § 1 pkt 4 k.k.). **Mimo, że osoby te należą do tej samej kategorii prawnej, nie mają zapewnionej jednakowej ochrony – co narusza zasadę równości wynikającą z Konstytucji.** Szczególnie istotne jest ograniczenie prawa do zaskarżenia orzeczeń. Przepis art. 78 Konstytucji przyznaje każdej stronie prawo do zakwestionowania rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji. Tymczasem osoby, wobec których prokurator wnosi o umorzenie postępowania i jednocześnie zastosowanie środka zabezpieczającego na podstawie art. 324 i 354 k.p.k., nie dysponują skutecznym środkiem, który pozwalałby na zawieszenie wykonania takiego postanowienia do czasu jego prawomocności. **Brak możliwości zaskarżenia postanowienia o niewstrzymaniu wykonania środka zabezpieczającego powoduje, że ochrona prawna tych osób staje się iluzoryczna.**

De lege ferenda konieczne wydaje się ujednolicenie sytuacji osób, wobec których orzeka się o środkach zabezpieczających tak, by szczególna ochrona prawna –

wynikająca przede wszystkim z bezwzględnej suspensywności – przysługiwała zawsze, niezależnie od tego, czy sąd orzeka na podstawie wniosku prokuratora z art. 324 k.p.k., czy niepoczytalność ujawniona została dopiero po otwarciu przewodu sądowego na rozprawie głównej. Rozważenia wymaga sposób, w jaki należałoby rozwiązać powyższy problem – czy ujednolicając formę orzekania, przyjmując, że orzeczenie o zastosowaniu środków zabezpieczających powinno zapadać zawsze w formie wyroku²⁶, czy może należałoby wprowadzić bezwzględną suspensywność zażalenia na postawienie o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środków zabezpieczających²⁷. Oba rozwiązania są możliwe do implementacji bez naruszenia wewnętrznej spójności przepisów karnoprosesowych i oba prowadzą do zagwarantowania zgodności z Konstytucją przepisów o postępowaniu w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających.

III. Wnioski

Postępowanie w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających wobec osób niepoczytalnych różni się istotnie od klasycznego (zwyčajnego) modelu procesu karnego. Jego podstawowym celem nie jest rozstrzygnięcie o winie, lecz zapewnienie bezpieczeństwa publicznego poprzez ocenę stopnia zagrożenia, jakie sprawca stwarza dla społeczeństwa. Istotna rozbieżność w przedmiocie procesu, nie powinna jednak skutkować niezgodnością tej formy postępowania karnego z przepisami Konstytucji (zwłaszcza art. 45 ust. 1 ustawy zasadniczej) oraz naruszeniem konstytucyjnych uprawnień uczestników procesu – pokrzywdzonego i osoby, wobec której orzekane są środki zabezpieczające

Z perspektywy pokrzywdzonego obecne rozwiązania należy ocenić krytycznie, ponieważ naruszają istotę konstytucyjnego prawa pokrzywdzonego do sprawiedliwie ukształtowanej procedury. Zważywszy na przedstawioną argumentację, zasadne jest

²⁶ Jak np. dzieje się w przypadku warunkowego umorzenia postępowania i tzw. posiedzeń wyrokowych. Wówczas posiedzenie w trybie art. 339 § 1 pkt 1 k.p.k. również byłoby posiedzeniem wyrokowym, a sąd orzekając o środkach zabezpieczających i na rozprawie, i na posiedzeniu orzekałby wyrokiem. Por. stanowisko RPO w sprawie P 1/21 dostępne na stronach Trybunału Konstytucyjnego: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=P%201/21>.

²⁷ Bezwzględna suspensywność zażalenia w k.p.k. obecnie występuje w trzech sytuacjach: art. 237 § 2 k.p.k. (zażalenie na odmowę wyrażenia zgody na kontynuowanie podsłuchu procesowego rozpoczętego bez uprzedniej zgody sądu; tzw. odmowa zgody następczej), art. 257 § 3 k.p.k. (bezwzględna suspensywność zażalenia na tzw. areszt warunkowy, tj. sytuację, kiedy sąd orzeka o uchyleniu tymczasowego aresztowania pod warunkiem wpłaty określonej sumy poręczenia majątkowego w wyznaczonym przez sąd terminie) oraz art. 290 § 3 k.p.k. (zażalenie na zastosowanie kary porządkowej aresztu wobec świadka).

przyznanie analogicznych albo zbliżonych do zawartych w postępowaniu w sprawach nieletnich uprawnień w sprawach karnych, w których sąd orzeka o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego. ***De lege ferenda*** pokrzywdzonemu powinno przysługiwać co najmniej prawo do zaskarżenia postanowienia sądu, inicjatywy dowodowej w zakresie kwestionowania opinii biegłych psychiatrów oraz aktywnego udziału w rozprawie. Takie rozwiązania pozwoliłyby lepiej wyważyć interes społeczny i bezpieczeństwo publiczne z prawami jednostki, a jednocześnie w pełniejszy sposób zrealizować jeden z celów procesu karnego – uwzględnienie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności.

Z perspektywy niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego krytyka obecnych rozwiązań wiąże się z faktem, że pozycja tej osoby jest w istotny sposób zróżnicowana w zależności od momentu ujawnienia się niepoczytalności: gdy niepoczytalność sprawcy ujawniono na etapie postępowania przygotowawczego (sąd może wydać postanowienie na podstawie art. 354 k.p.k.) lub gdy ujawni się już po otwarciu przewodu sądowego (sąd wydaje wyrok – art. 414 § 1 k.p.k.). W przypadku postanowienia wykonanie środka zabezpieczającego następuje natychmiast, a możliwość wstrzymania jego wykonania zależy od uznania sądu. Decyzja o niewstrzymaniu nie podlega zaskarżeniu, a zażalenie na postanowienie należy wnieść w ciągu 7 dni. Natomiast w razie wydania wyroku, zaskarżenie ma charakter suspensywny – jego wykonanie ulega zawieszeniu do czasu uprawomocnienia się, a strona ma 14 dni na wniesienie apelacji. Choć postanowienie i wyrok dotyczą tej samej materii – środków zabezpieczających wobec osób niepoczytalnych – to zapewniają zupełnie inny poziom ochrony praw procesowych. Tym samym osoby należące do tej samej kategorii prawnej są traktowane odmiennie, co narusza zarówno art. 32 i art. 78 Konstytucji, jak i wspomniany wcześniej art. 45 ust. 1 ustawy zasadniczej. ***De lege ferenda*** konieczne jest ujednolicenie procedury. **Rozważyć należy wprowadzenie obowiązku orzekania o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego w formie wyroku. Za niewystarczające należy przy tym uznać nadanie zażaleniu na postanowienie o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego charakteru suspensywnego, a to z uwagi na krótszy termin do jego zaskarżenia niż ten do złożenia apelacji.**

Mając na uwadze przedłożone racje, stosownie do art. 16 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich²⁸, zwracam się z uprzejmą prośbą o dokonanie analizy wskazanych w niniejszym stanowisku problemów i rozważenie zainicjowania stosownych prac legislacyjnych. Będę nadto wdzięczny za poinformowanie mnie o stanowisku Pana Ministra zajęтым w przedstawionej materii.

Z wyrazami szacunku

Marcin Wiącek

Rzecznik Praw Obywatelskich

/-wydano i podpisano elektronicznie/

Do wiadomości:

- Pan Poseł Marek Ast Przewodniczący Komisji Ustawodawczej Sejmu RP (ePUAP);
- Pan Senator Krzysztof Kwiatkowski Przewodniczący Komisji Ustawodawczej Senatu RP (ePUAP);

²⁸ Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1264 z późn. zm.).